

INVESTIGATIVE
JOURNALISM

روزنامه نگاری
تحقیقی

tableaumag.com

INVESTIGATIVE
JOURNALISM

روزنامه نگاری
تحقیقی

tableaumag.com

اشاره

«روزنامه‌نگاری تحقیقی» یا اکتشافی، (Investigative Journalism) شاخه‌ای از روزنامه‌نگاری حرفه‌ای است که با ویژگی‌های معینی از روزنامه‌نگاری مرسوم جدا می‌شود. این نوع روزنامه‌نگاری گاه با نام‌هایی چون روزنامه‌نگاری دیده‌بان / مراقب (Watchdog Journalism) و روزنامه‌نگاری مسوولیت‌خواه (Accountability Journalism/Reporting) نیز شناخته می‌شود. این نوشته تلاشی است برای به دست دادن یک تصویر کلی و آشنایی مقدماتی برای کار عملی در حوزه روزنامه‌نگاری تحقیقی. این نوشته با تدقیق در مفهوم روزنامه‌نگاری تحقیقی، دیده‌بان و مسوولیت‌خواه شروع می‌شود. سپس تفاوت‌های این نوع روزنامه‌نگاری با روزنامه‌نگاری مرسوم برجسته می‌شود تا شبیه‌ها و تکنیک‌های متفاوت آن در عین رعایت اصول مشترک با روزنامه‌نگاری مرسوم شناسایی شود. سپس با اتخاذ رویکردی عملی به مساله‌ی سهل و ممتنع انتخاب موضوع می‌پردازد و ملاحظات را در این زمینه در میان می‌گذارد. در این زمینه، سه سوال اصلی مطرح می‌شود: آیا موضوع مورد نظر ارزش تحقیق دارد؟ آیا این موضوع، استثنایی است؟ و این‌که موضوع مربوط را در کدام منابع پیدا کنیم؟ پس از انتخاب موضوع، که در واقع همان تعیین هدف عملی است، از استراتژی بحث می‌شود و از نقشه‌ی راه. از آن جا موضوع مهم منابع در روزنامه‌نگاری مطرح می‌شود

و این که چگونه نقشه‌ای از منابع خود ترسیم کنیم؛ چه نکات تکنیکی را در نظر داشته باشیم؛ چگونه با ایجاد یک پایگاه داده‌ها، از یافته‌ها و سرنخ‌های خود حفاظت کنیم و در عین حال آن‌ها را قابل دسترس نگه داریم؛ و چگونه از صحت و کیفیت اطلاعات خود مطمئن شویم.

دست آخر، گذشته از اشاراتی به شیوه‌ی نوشتن، اصول اخلاقی مربوط به روزنامه‌نگاری که در روزنامه‌نگاری تحقیقی بیشتر مبتلا به آن هستیم مورد بحث قرار می‌گیرد، و با نگاهی به آینده، ضرورت و چالش‌های روزنامه‌نگاری تحقیقی در معرض داوری قرار می‌گیرد. در پایان، در کنار آشنایی با یک نمونه‌ی کار، می‌توانید خود را با یک گزارش فرضی بیازمایید.

مقدمه

روزنامه‌نگاری حرفه‌ای امروزه شاخه‌ها و شقوق بسیار یافته است. روزنامه‌نگاری تحقیقی یا اکتشافی نیز یکی از همین شاخه‌هاست. روزنامه‌نگاری تحقیقی البته مثل هر شاخه‌ی دیگری از روزنامه‌نگاری پیرو اصول و موازین اساسی روزنامه‌نگاری حرفه‌ای است. از این بابت هر روزنامه‌نگاری می‌تواند روزنامه‌نگار تحقیقی باشد، مادام که گذشته از اصول و موازین حرفه‌ای روزنامه‌نگاری به رهیافت‌ها، شیوه‌ها، منابع و محصول ویژه‌ای که روزنامه‌نگاری تحقیقی تولید می‌کند، پایبند باشد.

روزنامه‌نگاری تحقیقی در کلی‌ترین معنا عبارت است از تلاش روزنامه‌نگاران برای آشکار کردن مسائلی که پنهان بوده‌اند. و همان‌طور که از روزنامه‌نگاری انتظار می‌رود، طبیعتاً این آشکارسازی برای مردمی است که مخاطب رسانه‌اند. به علاوه، مسایل پنهان، می‌تواند به عمد و توسط کسانی که در مسند قدرت‌اند، پنهان شده باشد و یا ناخواسته، تصادفی، به دلیل هرج و مرج و بی‌نظمی و مجموعه اوضاع و احوالی غیر عمدی، از نظرها دور مانده باشد.

روزنامه‌نگاری تحقیقی و تحقیق

در زبان فارسی وجود واژه‌ی «تحقیق» در اصطلاح «روزنامه‌نگاری تحقیقی» (Investigative Journalism) گاه باعث سوءتفاهم شده است. گاه تصور می‌شود در جریان روزنامه‌نگاری تحقیقی، پژوهشی به شیوه‌ی پژوهش‌های دانشگاهی انجام می‌شود یا انتظار می‌رود که انجام بشود. اما تمایز قائل شدن میان کلمه تحقیق در روزنامه‌نگاری تحقیقی و تحقیق در دانشگاه بسیار لازم است. واژه تحقیق در روزنامه‌نگاری تحقیقی ترجمه‌ای است از واژه‌ی انگلیسی investigative که از نظر

دستوری صفت محسوب می‌شود. Investigation حاکی از تلاش برای دریافتن و کشف واقعیات است در باره یک موضوع، رویداد، حادثه، یک دولت، نهاد یا شخص و مانند آن تا سهم جنبه‌های مختلف در آن روشن شود. این همان واژه‌ای است که در تحقیقات قضایی هم از آن استفاده می‌شود. بر همین اساس، investigator یعنی شخصی که در امور قضایی و پلیسی چنین کاری را انجام می‌دهد، کارش مترادف با کار یک کارآگاه به حساب می‌آید. با همین اشاره می‌توان دریافت که روزنامه‌نگاری تحقیقی بیش از آن که با پژوهش به معنای دانشگاهی آن قرین باشد به تحقیقات قضایی و پلیسی نزدیک است که در صدد کشف چند و چون و رازهای نامکشوف یک امر هستند. به همین دلیل، برخلاف کار پژوهش دانشگاهی که با منابع مرسوم هم‌چون کتابخانه و آزمایشگاه و مانند آن سر و کار دارد، روزنامه‌نگاری تحقیقی برای آن که می‌خواهد به دنبال کشف اموری برود که نه تنها ممکن است پوشیده و پنهان باشد، بلکه ممکن است به عمد پنهان و پوشیده نگه داشته شده باشد، تا حدی از شیوه‌های شبه پلیسی و شبه جاسوسی استفاده می‌کند.

موضوع دیگری که کار روزنامه‌نگاری تحقیقی را از تحقیقات مرسوم یا دانشگاهی و حتی تحقیقات قضایی متمایز می‌کند، هدف حرفه‌ای و اولیه‌ی این تحقیق است که همانا انتشار آن از طریق رسانه‌ها باشد. به این ترتیب، چون قرار است حاصل تحقیق روزنامه‌نگاری تحقیقی در رسانه منتشر شود، ناچار باید به موازین رسانه و رسانه‌ای بودن هم پایبند باشد.

از جمله‌ی این موازین یکی هم این است که مخاطبان رسانه‌ها موظف نیستند که محصولات رسانه را مصرف کنند، اما در کار تحقیق دانشگاهی، مخاطبان تحقیقات دانشگاهی موظف هستند که آن تولیدات را وقتی در قالب نشریات علمی منتشر می‌شود، مصرف کنند. به همین دلیل، مقالاتی که در مجلات دانشگاهی منتشر می‌شوند نیازی نیست که جذابیت داشته باشند تا خواننده برای خواندن آن‌ها ترغیب شود. اما وقتی پای روزنامه‌نگاری به میان می‌آید، این روزنامه‌نگار است که باید تلاش کند تا مخاطب مطلبش را مصرف کند. به همین دلیل، گرچه روزنامه‌نگاری تحقیقی در فرآیند تهیه و تولید مطلب، ناچار باید به موازین تحقیق پایبند باشد، اما در مقام انتشار آن باید از تکنیک‌های روزنامه‌نگاری، و مهم‌ترینش دراماتیزه کردن، استفاده کند.

نام‌ها و کارکردهای دیگر روزنامه‌نگاری تحقیقی

روزنامه‌نگاری تحقیقی با نام‌های دیگری هم شناخته است. از جمله با نام

Watchdog Journalism روزنامه‌نگاری دیده‌بان / مراقب

Accountability Journalism/Reporting روزنامه‌نگاری مسوولیت‌خواه

برای درک مفاد این دو نام نیاز است تا اساساً نهاد روزنامه‌نگاری کمی ژرف‌تر شناخته شود. این درک به ما کمک می‌کند تا ماهیت روزنامه‌نگاری تحقیقی را بهتر بشناسیم.

روزنامه‌نگاری یکی از نهادهای جامعه‌ی مدرن است. جامعه‌ی مدرن با کثیری از نهادهای میانجی سروکار دارد. از آن‌جا که جامعه‌های مدرن از نظر کثرت و تعداد جمعیت و وسعت به گونه‌ای هستند که هر کس قادر نیست تمام احتیاجات خود را برآورده کند، نهادهایی پدید آمده‌اند که ما به میانجی و مدد آن‌ها نیازهای خود را برآورده می‌کنیم. این نهادهای میانجی چهره‌ی نهادی جامعه‌های مدرن به حساب می‌آیند. همان‌طور که امروزه بر خلاف جامعه‌های سنتی کهن، تولید اقتصادی از واحد خانواده بیرون آمده و به واسطه‌ی کارگاه‌ها و کارخانه‌ها و موسسات دیگر انجام می‌شود، بسیار از امور دیگر نیز تخصصی شده و ما با همین نهادهای میانجی یا واسطه سروکار داریم. این نهادها در واقع عامل و کارگزار ما در انجام مأموریت‌هایی هستند که به نحو اجتماعی بر دوششان گذاشته شده است. مثلاً رستوران‌هایی که از این نهادها هستند که به نحو اجتماعی از جانب ما به عنوان عامل و کارگزار تهیه و آماده‌سازی مواد غذایی برای مصرف نهایی ما درست شده‌اند.

نهاد روزنامه‌نگاری و رسانه نیز از همین قبیل نهادهای میانجی و کارگزار است. از آن‌جا که در جامعه‌ی مدرن دسترسی شخصی به اطلاعات و نظرها به سادگی ممکن نیست، اعضای جامعه به صورت جمعی و تاریخی وظیفه جمع‌آوری اطلاعات و نظرها را بر دوش نهاد روزنامه‌نگاری و رسانه گذاشته‌اند. بنابراین رسانه‌ها در وهله نخست عامل و کارگزار مردم‌اند برای این دو کارکرد اساسی. اما نهاد رسانه به مرور وظایف دیگری هم به عهده گرفته است. دو وظیفه اصلی در این زمینه، یکی دیده‌بانی و مراقبت است از کارکرد درست سایر عاملان و کارگزاران اجتماعی از قبیل دولت و سازمان‌ها خصوصی و دیگری حساب‌کشی و مسوولیت‌خواهی از آنهاست. به دلیل همین دو وظیفه یا کارکرد است که روزنامه‌نگاری تحقیقی را به صفت دیده‌بان و مسوولیت‌خواه نیز متصف کرده‌اند.

با این اوصاف می‌توان گفت که روزنامه‌نگاری تحقیقی دیده‌بانی و مراقبت از اوضاع و احوال امور در یک جامعه هم هست. و به علاوه، روزنامه‌نگاری تحقیقی در صدد آن است تا افراد و نهادها را در برابر اختیاراتی که دارند، مسوول و پاسخگو کند. روزنامه‌نگاری تحقیقی این دو وظیفه را به عنوان عامل و کارگزار جامعه و به نمایندگی از ف واقعیات به آن معنا که یک پژوهش معمول یا حتی دانشگاهی به دنبال آن است، نیست. کار روزنامه‌نگاری تحقیقی حتی از این جهت که به دنبال برقراری عدالت قضایی و مثلاً به کیفر رساندن مجرمان (اعم از افراد یا نهادها) نیست با کار تحقیق قضایی هم تفاوت می‌یابد. کار روزنامه‌نگاری تحقیقی، دیده‌بانی و مراقبت از امور عمومی و مسوول و پاسخگو کردن متصدیان امور عمومی (اعم از افراد یا نهادها) هم هست. به همین دلیل است که از رسانه‌های امروزی بعضاً به عنوان رکن چهارم دموکراسی یاد می‌شود.

روزنامه‌نگاری تحقیقی و روزنامه‌نگاری مرسوم

مفهوم روزنامه‌نگاری تحقیقی وقتی بهتر آشکار می‌شود که تفاوت‌های آن با روزنامه‌نگاری مرسوم یا سنتی مشخص شود. روزنامه‌نگاری مرسوم یا سنتی عموماً، و گاه به طور کامل، به اطلاعات تولید شده توسط دیگران وابسته است، مانند اطلاعاتی که پلیس، دولت‌ها، شرکت‌ها و مانند آن‌ها ارائه می‌کنند. به این ترتیب، این نوع روزنامه‌نگاری اگر نگوئیم انفعالی است، کاملاً واکنشی است. اما در روزنامه‌نگاری تحقیقی همه اطلاعات مورد نیاز یا توسط و یا با ابتکار و پیش‌قدمی خود روزنامه‌نگاری گردآوری و یا تولید می‌شوند.

هدف روزنامه‌نگاری حرفه‌ای مرسوم نشان دادن بی‌طرفانه تصویر جهان است. همانگونه که هست. روزنامه‌نگاری مرسوم حرفه‌ای قرار نیست این جهان را تغییر دهد. کار روزنامه‌نگاری مرسوم اطلاع دادن است. اما روزنامه‌نگاری تحقیقی، گرچه از آنچه به طور عینی حقیقت دارد، اطلاع می‌دهد و از این بابت تفاوتی با روزنامه‌نگاری مرسوم حرفه‌ای ندارد، اما معمولاً جنبه‌ای انتقادی و بهبودخواهانه دارد. به همین دلیل، گاهی گفته می‌شود هدف روزنامه‌نگاری تحقیقی، اصلاح و بهبود جهان است. این هدف گرچه می‌تواند انگیزه‌ای برای روزنامه‌نگاران باشد، اما دنبال کردن این هدف، خروج از اصول و چارچوب‌های روزنامه‌نگاری حرفه‌ای را مجاز نمی‌کند.

به عبارت دیگر، مثلاً این هدف به هیچ عنوان، مجوزی برای ارائه اطلاعات نادرست، تحریف کردن، دروغ گفتن و مانند آن برای رسیدن به یک هدف متعالی و خوب و درست نیست. در واقع با وجود آن که روزنامه‌نگار ممکن است با هدف بهبود جهان دست به کار روزنامه‌نگاری تحقیقی بشود، اما مسوولیت حرفه‌ای او کماکان تلاش برای دانستن حقیقت و انتشار آن است تا دنیا در جهت بهبود حرکت کند.

تفاوت‌های روزنامه‌نگاری تحقیقی

و روزنامه‌نگاری مرسوم

گذشته از تفاوت اساسی که در رویکرد روزنامه‌نگاری مرسوم و تحقیقی وجود دارد، این دو نوع روزنامه‌نگاری در جزئیات هم تفاوت دارند و این تفاوت‌ها تا حد زیادی با تفاوت هدف‌های آن‌ها مرتبط است. این درست است که روزنامه‌نگاران در طول سال‌های حرفه‌ای خود، گاهی هم به فعالیت‌های روزنامه‌نگاری مرسوم مشغول اند و گاهی هم به روزنامه‌نگاری تحقیقی. به عبارت دیگر، روزنامه‌نگاری تحقیقی گرچه شیوه‌ای خاص از روزنامه‌نگاری است، اما هیچ روزنامه‌نگاری صرفاً و همیشه تحقیقی نیست. به همین دلیل لازم است توجه داشته باشیم که این دو نوع روزنامه‌نگاری نیازمند مهارت‌ها، روش‌ها و اهدافی کاملاً متفاوت است. این تفاوت‌ها در جدول زیر آمده‌اند. البته نباید این تفاوت‌ها را به عنوان تضادهایی متمایز و آشتی‌ناپذیر قلمداد کرد. بلکه زمانی که شرایط بیشتر متمایل به سمت چپ این جدول است، یعنی روزنامه‌نگار، کار سنتی انجام می‌دهد؛ هر زمان که شرایط به سمت راست جدول متمایل باشد، روزنامه‌نگار وارد قلمرو روزنامه‌نگاری تحقیقی شده است.

روزنامه‌نگاری سنتی	روزنامه‌نگاری تحقیقی
--------------------	----------------------

تحقیق

اطلاعات با ضرباهنگ مشخصی جمع‌آوری و گزارش می‌شود (روزانه، هفتگی، ماهانه)	نمی‌توان اطلاعات را تا زمانی که انسجام و تکمیل بودن آنها تضمین نشده باشد، منتشر کرد
تحقیق به سرعت کامل می‌شود. زمانی که یک گزارش تمام شده باشد دیگر، تحقیق اضافه‌ای انجام نمی‌شود.	کار تحقیق تا زمانی که گزارش تایید شود ادامه می‌یابد و حتی تحقیق ممکن است بعد از انتشار هم ادامه پیدا کند.
گزارش بر اساس حداقل اطلاعات لازم است و می‌تواند بسیار کوتاه باشد.	گزارش بر اساس بیشترین مقدار اطلاعات به دست آمده است، و ممکن است بسیار طولانی باشد.
اعلام منابع می‌تواند جای مستندسازی را بگیرد.	گزارش نیاز به مستندسازی است و اعلام منابع برای آن کافی و گاه لازم نیست.

منابع

وثاقت منبع فرض شده است، اغلب بدون تایید دقت و صحت. هر چند بسیاری رسانه‌ها برای وثاقت اطلاعات یک منبع آن را با یک منبع دیگر (حداقل) مقایسه می‌کند.	وثاقت منبع، فرض شده نیست. هر منبعی ممکن است اطلاعات غلطی بدهد. هیچ یک از اطلاعات را نمی‌توان بدون تایید صحت آن استفاده کرد.
منابع رسمی، برای تبلیغ خود و یا اهدافشان، اطلاعات را آزادانه در اختیار گزارش‌شکر قرار می‌دهند.	اطلاعات رسمی از روزنامه‌نگار پنهان است، به این دلیل که افشای آن می‌تواند منافع مقامات و یا نهادها را با خطر مواجه کند.

روزنامه‌نگار می‌بایست روایت رسمی یک گزارش را بپذیرد. گرچه که می‌تواند آن را با تفاسیر و یا اظهارات دیگران مقایسه کند.	روزنامه‌نگار ممکن است بر اساس اطلاعاتی که از منابع مستقل به دست آورده است، به صراحت گفته‌های مقامات رسمی را به چالش کشیده و یا از اساس آنها را رد کند.
روزنامه‌نگار از اطلاعات کمتری به نسبت تمام تمام و یا اغلب منابعش برخوردار است یا از آن استفاده می‌کند.	اطلاعات روزنامه‌نگار بسیار بیش از اطلاعات تک - تک منابع اوست و آن چه منتشر می‌کند نیز از همین وصف برخوردار است.
منابع تقریباً همیشه شناخته شده هستند.	معمولاً منابع به دلیل مسائل امنیتی معرفی/افشا نمی‌شوند.

نتایج

گزارش به مثابه انعکاسی از جهان است، و در همان شکل پذیرفته شده است. روزنامه‌نگار هدفی بیش از مطلع کردن عموم مردم ندارد.	روزنامه‌نگار از پذیرفتن دنیا به همان شکل که هست، امتناع می‌کند. هدف گزارش تحقیقی افشای یک موقعیت/موضوع است، برای تقبیح، تغییر و اصلاح آن یا برای ترویج یک وضعیت بهتر.
تهیه این گونه گزارش‌ها نیازمند درگیری شخصی روزنامه‌نگار با موضوع نیست.	روزنامه‌نگار اغلی مجبور است با موضوع به صورت شخصی دربیافتد و به اصطلاح آلوده‌ی آن بشود، یعنی چیزی که بدون آن گزارش هیچگاه کامل نمی‌شود.
روزنامه‌نگار تلاش می‌کند تا بی‌طرف، بدون سوگیری و تعصب در مقابل طرف‌های درگیر در گزارش برخورد کند.	روزنامه‌نگار تلاش می‌کند که منصف باشد و در مورد حقایق با دقت بسیار برخورد کند، و بر این اساس قربانیان، قهرمانان و خطاکاران را مشخص کند. روزنامه‌نگار ممکن است در گزارش خود قضاوت و یا حکمی هم صادر کند.

<p>داشتن ساختار دراماتیک در اینگونه گزارش‌ها از اهمیت چندانی برخوردار نیست. گزارش‌ها پایان مشخصی ندارند چراکه اخبار ادامه‌دار و همیشگی است.</p>	<p>دراماتیک بودن ساختار گزارش، برای تاثیرگذاری ضروری است و منجر به نتیجه‌ای مد نظر روزنامه‌نگار و یا منبع می‌شود.</p>
<p>روزنامه‌نگار ممکن است مرتکب اشتباه شود، اما این اشتباهات اجتناب‌ناپذیر است و معمولاً اهمیت چندانی ندارد و یا نادیده گرفته می‌شود.</p>	<p>هر خطا و یا اشتباه روزنامه‌نگار را در معرض اتهام/ مجازات رسمی و غیررسمی قرار می‌دهد و می‌تواند منجر به از بین رفتن اعتبار روزنامه‌نگار و رسانه شود.</p>

انتخاب یک موضوع برای تحقیق

هیچ فرمول جاودی‌ای برای انتخاب موضوعات تحقیق وجود ندارد که در همه جا و همیشه کاربرد داشته باشد. با این همه تجربه‌های روزنامه‌نگاری تحقیقی این امکان را فراهم آورده است تا بتوان به برخی رهنمودها اشاره کرد.

قبل از هر چیز باید به یاد داشت که رهیافت روزنامه‌نگاری تحقیقی، رهیافتی انتقادی است. یعنی روزنامه‌نگار تحقیقی باید به دنبال چیزهایی باشد که یا درست کار نمی‌کند یا خلاف انتظار است، یا تحقیقات روزنامه‌نگار: خود شخص روزنامه‌نگار اطلاعات و مدارک را به دست می‌آورد، حتی گاهی در برابر مقاومت شدید. در هر حال، انتخاب موضوعات بسیار وابسته است به ابتکار عمل خود روزنامه‌نگار یا سردبیران رسانه‌ها. پاسخ با این سوال‌ها به شما کمک می‌کند که موضوعات را بهتر انتخاب کنید:

- آیا این موضوع ارزش تحقیق دارد؟

جواب دادن به سوال‌های زیر، پیدا کردن پاسخ سوال اصلی را ساده‌تر می‌کند. مثلاً موضوع زندانیان سیاسی را در نظر بگیرید و به این پرسش‌ها بیاندیشید:

- آیا عموم مردم از طریق نتایج انتشار این تحقیق اطلاعات با ارزش به دست می‌آورند؟ منظور آن اطلاعاتی است که در صورت عدم انجام این تحقیق توسط روزنامه‌نگار دسترسی

با آن ممکن نمی‌بود.

- این موضوع چه تعداد را تحت تاثیر قرار داده است؟
- این موضوع چه مقدار این افراد را تحت تاثیر قرار داده است؟ (مقدار به اندازه تعداد اهمیت دارد. هر چند از نظر انسانی حتی اگر تنها یک نفر به زندان بیافتد یا اعدام شود و یا به شکلی دیگر در زندان از بین برود، داستان اهمیت دارد.)
- اگر اقدامی صورت گرفته تا وضعیت این افراد بهتر شود، آیا می‌توان این کار را جای دیگری تکرار کرد؟
- آیا این افراد قربانی هستند؟
- آیا می‌توان مانع درد و رنج آنها شد؟
- آیا می‌توان چگونگی پایان بخشیدن به درد و رنج آنها را نشان داد؟
- آیا خطا کارانی وجود دارند که باید مجازات شوند؟ یا حداقل، تقبیح شوند؟
- اگر وضعیت و مشکلات این افراد بیان شود، آیا به عدم تکرار آن در آینده کمکی می‌کند؟

– آیا موضوع، استثنایی است؟

منحصر به فرد بودن یک موضوع نیز از دیدگاه روزنامه‌نگاری تحقیقی اهمیت بسیار دارد. این پرسش‌ها به شما کمک می‌کند به استثنایی بودن موضوع تحقیق پی ببرید. باز هم به موضوع زندانیان سیاسی فکر کنید و پرسش‌ها را در این ارتباط بسنجید:

- آیا این موضوعی است که آن قدر تکراری و عادی شده که همه از آن باخبرند؟
- آیا موضوعی است که دلایل یا علت‌های آن شناخته شده؟
- آیا چیز مهم و کشف نشده‌ای در باره این موضوع تکراری و عادی شده وجود دارد؟
- آیا برای کسانی که از این موضوع نفع یا زیان می‌برند هم شناخته شده است؟
- آیا در موضوعی قدیمی و تکراری تحولی رخ داده که آن را خاص و استثنایی کرده باشد؟

- موضوع را در کدام منابع پیدا کنیم؟

بسیاری روزنامه‌نگاران برای انتخاب موضوع روزنامه‌نگاری تحقیقی معمولاً با مشکل مواجه می‌شود. چراکه موضوعات بسیاری هستند، اما دیدن آنها دشوار است. برای این کار بد نیست منابعی را در نظر داشته باشید:

- **رسانه‌ها:** یکی از منابع خود رسانه‌ها هستند. معمولاً اگر یک حوزه‌ی موضوعی مشخص را دنبال کنید، کم‌کم می‌توانید طرح‌ها و الگوها را تشخیص دهید. به همین دلیل زمانی که موضوع غیر عادی اتفاق می‌افتد متوجه می‌شوید. اگر در پایان یک گزارش این سوال به ذهنتان رسید که «چطور این اتفاق افتاد؟» احتمال اینکه مسائل بیشتری برای کشف و تحقیق وجود داشته باشد، زیاد است.
- **مردم:** یکی دیگر از راه‌ها گوش کردن به شکایات افراد است. چرا اینگونه است؟ چرا کاری انجام نمی‌شود؟ هر جا که آدم‌ها جمع شوند، از بازاریک روستا تا فروم‌های اینترنتی، از مهمانی شام تا صف نانوايي - شما در مورد موضوعات عجیب و تعجب برانگیز خواهید شنید.

با استراتژی شروع کنید

برای برنامه‌ریزی دقیق زمان صرف کنید، شما باید ترتیب کارهای مشخصی را که می‌خواهید انجام دهید، دقیقاً بدانید. باید بدانید که این کارها چگونه گرد هم می‌آیند و معنا و مفهوم پیدا می‌کنند. برای این کار فهرستی از سوال‌های اولیه طراحی کنید. مثلاً اگر قرار است در مورد رواج تولید ماده مخدر «شیشه» تحقیق کنید از خود بپرسید: چه کسی یا کسانی این ماده را تولید می‌کنند؟ چه خصوصیتی دارند؟ این کار را فردی انجام می‌دهند یا گروهی؟ در کجا این کار را انجام می‌دهند؟ از چه وسایلی استفاده می‌کنند؟ این وسایل و مواد اولیه را چگونه تهیه می‌کنند؟ چگونه از دام پلیس می‌گریزند؟ زندگی عادی‌شان چگونه می‌گذرد؟ چگونه این مواد تولید شده را چگونه توزیع می‌کنند؟ آیا خودشان مصرف می‌کنند؟ پولش را صرف چه چیز می‌کنند؟ از کدام خلاءهای قانونی یا عملی استفاده می‌کنند؟

پیدا است که این سوال‌ها می‌توانند ادامه داشته باشند. سوالات ابتدایی را ساده طرح کنید، سوالاتی که جوابشان نیازی به صحبت کردن با افراد نداشته باشد و بتوانید از منابع عمومی پاسخ آنها را بیابید. مهم این است که پس از طرح پرسش‌های اولیه، آنها را پالایش کنید. سوال‌های مهم‌تر را نگه دارید و سوال‌ها کم‌اهمیت‌تر را کنار بگذارید، اما دور نریزید. آنها را آرشیو کنید. شاید بزودی به آنها نیاز پیدا کنید.

اولین کاری که بسیاری از روزنامه‌نگاران انجام می‌دهند این است که گوشی تلفن را برمی‌دارند و شروع می‌کنند زنگ زدن به این و آن! مسلماً کسی نمی‌گوید که روزنامه‌نگار نباید با کسی صحبت کند، اما در ابتدای یک گزارش تحقیقی سروصدا ایجاد نکردن، مزایای بسیاری دارد. کمی که پیش بروید، ناخودآگاه افراد زیادی از اینکه شما بر روی این موضوع تحقیق می‌کنید آگاه می‌شوند. برای همین بهتر است ابتدا منابع عمومی و قابل دسترسی مانند اسناد عمومی، گزارش‌های خبری و غیره استفاده کنید. این منابع به شما کمک می‌کنند تا بتوانید صحت قسمت‌هایی از فرضیه‌تان در مورد موضوع تحقیق را تایید کنید. به این ترتیب شما اطلاعات دقیق‌تری هم به دست می‌آورید و زمانی که با افراد صحبت می‌کنید آنها هم این موضوع را متوجه خواهند شد.

از جنبه‌های مهم روزنامه‌نگاری تحقیقی پشتیبانی عملیاتی یا همان لجستیک است. به لجستیک توجه داشته باشید: روزنامه‌نگاری تحقیقی هم زمان می‌برد هم هزینه دارد (و گاه خیلی زیاد)

هم پشتیبانی اداری می‌خواهد. اگر به صورت روزنامه‌نگاری آزاد یا برای یک رسانه‌ی معین کار می‌کنید بسنجید و تا حد امکان قطعی کنید که پشتیبانی زمانی، مالی و اداری لازم را در اختیار خواهید داشت. گاهی شما به پشتیبانی‌های قانونی و حقوقی هم نیاز دارید. ببیند تا چه حد از این پشتیبانی‌ها برخوردار خواهید شد. اندازه‌ی تحقیق خود را با میزان پشتیبانی هماهنگ کنید.

منابع

اولین منابع قابل دسترسی برای روزنامه‌نگاری تحقیقی، منابع عمومی هستند. اما هیجان‌انگیزترین اطلاعات را نمی‌توان در منابع عمومی یا همان منابع باز پیدا کرد. بسیاری از اطلاعات در ذهن افراد هستند. سوال این است که چه کاری کنیم که این افراد آنچه را که می‌دانند با ما در میان بگذارند؟

برای مثال: پزشکان کودکانی که زودتر از موعد به دنیا می‌آیند را می‌کشند تا آنها با معلولیت بزرگ نشوند.

خب این موضوع چه اشکالاتی دارد؟ اول از همه اینکه شما باور نمی‌کنید که یک تعدادی پزشک که قرار است جان انسان‌ها را نجات دهند، یک مرتبه همگی قاتل بچه‌ها شده باشند! حالا اگر فرض کنیم این موضوع صحت داشته باشد، شما تلفن را بر نمی‌دارید به بیمارستان‌ها زنگ بزنید و بپرسید: «ببخشید شما اون جایک پزشک قاتل دارید؟».

اما برای اینکه بتوانید این تحقیق را شروع کنید، راه‌هایی برای تشخیص صحت و سقم برخی از قسمت‌های این موضوع وجود دارد. چون انتظار ندارید که در بخش اطفال، کودکان را عملاً به قتل برسانند. بنابراین سوال اول این است که تخصص کسی که با کودکان نارس سروکار دارد چیست. پاسخ این سوال، و اطلاعات مربوط به جدیدترین شیوه‌های این رشته در منابع عمومی در دسترس است. پس سعی کنید ابتدا داده‌های مرتبط را جمع‌آوری کنید. از تعداد کودکان نارس به دنیا آمده تا وزن آنها تا انواع معلولیت آنها. سپس در مورد این داده‌ها با چند متخصص مورد اعتماد این رشته، مشورت کنید، چون شما احتمالاً روزنامه‌نگار پزشکی و متخصص نیستید. سپس موضوع را از جوانب دیگر هم بررسی می‌کنیم.

گاهی اوقات در راه یک تحقیق به فرضیه‌های دیگری می‌رسیم. که یا موضوع اول را باطل می‌کنند و یا شاید از موضوع اول مهم‌تر باشند. اگر آنها را نادیده بگیرد فرصت بزرگی برای پوشش دادن یک موضوع مهم را از دست می‌دهید.

مثال دیگر: بازجویان زندانیان سیاست چگونگی آدم‌هایی هستند؟

از کجا شروع می‌کنید؟ شاید بد نباشد اول ببینید در این باره تا به حال چه چیزهایی منتشر شده است؟ آیا این منابع به قدر کافی در این مورد توضیح داده‌اند؟ آیا چیز جدیدی برای کشف در این مورد وجود دارد؟ آیا مشخصات روانی و اجتماعی آنان مشخص شده است؟ آیا معلوم است که منشاء اجتماعی آنها چیست؟ آنها کجاها زندگی می‌کنند؟ رابطه‌شان با مردم دیگر (افراد خانواده، همسایه‌ها و ...) چگونه است؟ چه تفاوت‌های میان آنان وجود دارد؟ باورهاشان چیست؟ چه روش‌هایی به کار می‌گیرند؟ از کجا حمایت می‌شوند؟ رابطه‌شان با قاضی و دستگاه قضایی چیست؟

خب، حالا از کجا چنین اطلاعاتی به دست بیاوریم؟ با چه کسانی می‌شود مصاحبه کرد؟ آیا بازجویی هست که بخواهد حرف بزند؟ آیا هیچ مقام معزول یا اکنون به مخالفت برخاسته‌ای هست که بخواهد در این زمینه حرف بزند؟ آیا سندی هست که بشود یافت؟ از کجا می‌شود به این اسناد احتمالی دست یافت؟ مخاطراتش در چیست؟

نقشه‌کشی منابع و تعیین استراتژی

بهترین کار این است که در اسرع وقت یک نقشه ساده برای خودتان بکشید. این نقشه در برگیرنده تمام کسانی است که ممکن است مستقیم درگیر این ماجرا باشند یا در آینده درگیر ماجرا بشوند. این نقشه می‌تواند هر چقدر که دوست دارید پیچیده و غنی باشد. مثلاً شامل آدرس تمام منابع شما، سال تولد، شغل و هر آنچه که به کار شما بیاید، باشد. اما در آغاز نقشه می‌تواند بسیار ساده باشد. موضوع زندانیان سیاسی را در نظر بگیرید و نقشه‌ای مشابه این درست کنید:

نقشه بالا، در مورد مثال که زندانیان سیاسی است. توجه داشته باشید که زندانیان سیاسی در مرکز این نقشه قرار دارند، چرا که گزارش اصلی در مورد آنها است. اما آنها لزوماً سخت‌ترین افراد برای دسترسی و صحبت کردن، نیستند. تمام منابع دیگر به نحوی با این زندانیان ارتباط پیدا می‌کنند. نکته این است: زمانی که طرح نقشه منابع‌تان را می‌کشید، سعی کنید ارتباط میان آنها مشخص باشد، تا اگر یک منبع مسدود شد، بدانید که برای حل این مشکل باید به کجا رجوع کنید. برای تمرین می‌توانید همین نقشه را در مورد موضوع بازجویان زندانیان سیاسی تهیه کنید. این نقشه به شما کمک می‌کند عناصر فرضی دخیل در این موضوع را مشخص کنید. سپس می‌توانید بر حسب اهمیت هر عنصر آن را با تفصیل بیشتری دنبال کنید. وقتی نقشه شما آماده شد، می‌توانید آن را با پرسش‌هایی که پیشتر مطرح کرده‌اید غنی‌تر کنید. به این فکر کنید که در زمینه‌های پیچیده‌ی حقوقی با چه کسانی باید مشورت کنید.

کار با منابع و چند نکته‌ی تکنیکی

وقتی مدارک و مستندات را از منابع عمومی جمع‌آوری کردید، زمان رفتن به سراغ منابع انسانی است. بهترین شیوه برای صحبت با منابع انسانی (به غیر زمانی که فرد یا افراد خطرناک باشند)

جلسه رو در رو است. ابتدا سعی کنید تمام اطلاعات قابل دسترسی در مورد فرد را به دست آورید. مقالات و یا مصاحبه‌هایش را بخوانید و از این قبیل. به علاوه این سوال را همواره به یاد داشته باشید: چرا یک نفر باید بخواهد منبع شما باشد و با شما صحبت کند؟ کسانی که از موضوعی که برای شما جالب است آگاه هستند و اطلاعاتی دارند، ممکن است دلایل قاطعی داشته باشند که با شما صحبت نکنند. یکی از مهمترین این دلایل این است که آنها نمی‌دانند شما حرفه‌ای عمل می‌کنید یا خیر، منصف هستید یا نه (برخی یا شاید هم بسیاری از روزنامه‌نگاران نیستند). به علاوه ممکن است استفاده شما از این اطلاعات زندگی شخصی، حرفه‌ای و حتی گاهی امنیت جانی آنها را به خطر بیندازد. با این حساب تلاش کنید که دلیل قانع‌کننده‌ای برایشان بیاورید که با شما صحبت کنند. مثلاً اینکه کار شما در نهایت به تحولات و تغییرات مثبتی می‌انجامد. خیلی اوقات منابع می‌گویند که حرف می‌زنند اما به شرطی که آنچه که می‌گویند انتشار نیابد. اما در واقع منظورشان این نیست. متأسفانه خیلی از روزنامه‌نگاران هم منظور دقیق را نمی‌دانند. در این موارد معمولاً سه حالت اصلی وجود دارد. در مصاحبه کردن و برای نقل قول این سه حالت را همیشه به یاد داشته باشید:

برای انتشار نیست: در این حالت روزنامه‌نگار قول می‌دهد که از اطلاعاتی را که این منبع در اختیار او گذاشته، استفاده نکند مگر اینکه عین همین اطلاعات به طور کامل از منبع دیگری - که حاضر به انتشار اطلاعات است - به دست او برسد. در آن صورت منبع اولیه نمی‌تواند روزنامه‌نگار را از انتشار اطلاعات منع کند.

ارجاع داده نشود: در این شرایط روزنامه‌نگار می‌تواند از اطلاعات استفاده کند اما نمی‌تواند آن را مستقیماً به منبع ارجاع دهد. حتی اگر بخواهد فرضاً از اصطلاح «منبعی نزدیک به مقامات قضایی» استفاده کند، باید این ارجاع از قبل به تایید منبع رسیده باشد.

مانعی برای انتشار ندارد: در این صورت روزنامه‌نگار می‌تواند هم از اطلاعات استفاده کند هم آن را مستقیماً به منبع ارجاع دهد.

ایجاد یک پایگاه داده‌ها

برای ساختن یک آرشیو، چه الکترونیکی چه کاغذی و یا ترکیبی از هر دو این چند راه ساده را استفاده کنید:

۱- جمع‌آوری داده‌ها

داده‌ها شامل کارت شناسایی منبع، عکس‌ها، تکه‌های خبری در روزنامه، مصاحبه‌ها تا یک گزارش رسمی را گردآوری، طبقه‌بندی و نگهداری کنید.

۲- مرور و ارزیابی محتویات اسناد

جایی که به نظرتان مهم می‌آید را هایلایت یا خط‌کشی کنید. اگر سندی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است حتما حداقل یک کپی الکترونیکی یا کاغذی اضافی از آن بگیرید.

۳- شماره‌گذاری یا سرفصل بندی منابع

مهم نیست چه سرفصلی انتخاب می‌کنید، تا وقتی که بدانید چه چیزی کجاست و مربوط به چیست. ۴- بایگانی اسناد

ترتیب اسناد را طوری که برای خودتان راحت‌تر است، انجام دهید. اگر به حروف الفبا دوست دارید، با حروف الفبا و در غیر این صورت به هر روش دیگر. مهم این است که خودتان بتوانید با اطمینان و سرعت اسناد را پیدا کنید.

۵- مرور مداوم اسناد

اگر تحقیقتان طولانی است، ماهی یک بار کفایت می‌کند. اگر نه، شاید لازم باشد هر روز آن‌ها را مرور کنید. مطمئن باشید که همه چیز سر جای خودش است. ۶- یک نسخه‌ی پشتیبان (بک‌آپ) تهیه کنید.

اگر اسناد حساس هستند، این نسخه‌ها را جایی غیر از خانه و یا محل کار نگهداری کنید. اطلاعات حساس مانند اسم و شماره تلفن منابع محرمانه را در کامپیوترتان ذخیره نکنید. اگر همه داده‌ها را یک جا ذخیره کنید، دیگر به آن امن نمی‌گویند.

تایید صحت و کنترل کیفی مدارک

تایید صحت و کنترل کیفی مدارک ۴ مولفه اصلی دارد:

اول اینکه مطمئن شوید که شما واقعا دارید یک داستان واقعی را روایت می‌کنید نه تخیلاتی که خود به هم بافته‌اید. مطلب شما نه تنها باید داستانی باشد که تمام بخش‌ها/داده‌ها/حقایق آن درست است، بلکه باید گزارشی باشد که روی هم رفته یک حقیقت را نمایش می‌دهد. اگر برای گزارش شما یک توضیح دیگری وجود داشته باشد، یک جای کار شما می‌لنگد.

شما باید مطمئن شوید که منابع خود و هر چه از آن منابع نقل کرده‌اید را می‌دانید و تایید می‌کنید. در روند تایید منابع، اشتباهات را شناسایی و تصحیح می‌کنید.

در عین حال، احساسات را از گزارشتان بیرون بیاورید. تکه‌های توهین‌آمیز یا خصمانه را که در زمان خستگی یا عصبانیت یا ترس به متن گزارش شما راه پیدا کرده، بی‌رحمانه حذف کنید.

یادتان باشد: شما می‌بایست داستان واقعی را گزارش کنید، باید حقایق/داده‌ها و هر آنچه را که صحیح نیست بیرون بیاورید و یا آن را اصلاح کنید. مطمئن باشید که لحن گزارشتان توجیه‌پذیر و منصفانه است.

شیوه نوشتن

اگر بخواهیم کوتاه بگوییم، روایت گزارش را طوری بیان کنید که توجه مخاطب را جلب کند و حقایق و داده‌ها نیز حامی گزارش شما باشد. روزنامه‌نگار تحقیقی می‌بایست در برابر حقایق صادق و بی‌طرف باشد. اما این بی‌طرفی به معنای بی‌تفاوتی در مقابل عواقب حقایق نیست. بنیادی‌ترین هدف روزنامه‌نگاری تحقیقی، «اصلاح» و «بهبود» است، و علاقه به اصلاح کاملا شخصی و طرفدارانه است.

حقیقت را بی‌رحمانه گزارش کنید، نه با عصبانیت و یا انتقام‌جویانه. لحن شما نباید توهین‌آمیز باشد. اگر توهین کنید ممکن است کار به دادگاه بکشد، و به علاوه اثری که روی مخاطب می‌گذارد ممکن است کاملا از دست برود و در نتیجه، تمام زحماتی که برای تحقیق‌تان کشیده‌اید هدر برود.

چند توصیه‌ی کلی دیگر

- به یاد داشته باشید که - مخصوصاً اگر تازه روزنامه‌نگاری تحقیقی را آغاز کرده‌اید - چیزی به نام تحقیق کوچک و یا پیش‌پا افتاده وجود ندارد. مهارت‌های پایه‌ای لازم برای یک پرس و جو و سردرآوردن از مسایل در یک روستای دورافتاده همان‌ها است که بعد شما در پایتخت به آنها نیاز خواهید داشت. این یک نظریه نیست، تجربه تمام روزنامه‌نگاری تحقیقی است. از اتفاقاتی که اکنون در کنار شما اتفاق می‌افتند بهره بگیرید تا این مهارت‌ها را پرورش دهید.
- به دنبال موضوعاتی بروید که به آنها علاقه دارید. یادتان باشد، تحقیق کار دشواری است و نیاز به تلاش مضاعف دارد. اگر موضوعی که به دنبالش هستید برایتان اهمیتی نداشته باشد، نمی‌توانید اینهمه کار را انجام دهید.
- هیچ‌گاه فراموش نکنید، که تحقیق یک سلاح است و شما می‌توانید با آن به دیگران ضربه بزنید - خواه عامدانه یا بای‌دقتی. (موضوعی که چندان در جریان و اترگیت بر آن تاکید نشده این است، کسانی که و اترگیت را افشا کردند بنا به اعتراف خودشان در کنار افشا کردن نیکسون، زندگی حرفه‌ای چند نفر انسان بیگناه را نیز نابود کردند.)
- موضوع تحقیق خود را مشخص و محدود کنید: «من می‌خواهم در مورد فساد» تحقیق کنم، موضوع تحقیقی درست و جالبی نیست. مسلماً فساد در همه جای جهان وجود دارد. اگر به اندازه کافی زمان صرف کنید، حتماً پیدا می‌کنید. اما فساد به تنهایی یک عنوان است، نه یک موضوع تحقیقی برای گزارش و روزنامه‌نگاری تحقیقی. کاری که روزنامه‌نگاری انجام می‌دهد روایت یک داستان (مطلب) است. اگر شما به جای یک داستان، یک موضوع به آن حد از کلیت را دنبال کنید، ممکن است متخصص آن حوزه شوید، اما کار روزنامه‌نگاری تحقیقی انجام نداده‌اید.
- نکته دیگری که باید به یاد داشته باشید این است که گزارش‌های تحقیقی بسیاری به دلایل نادرست/ناسالم آغاز شده‌اند. درست است که علاقه و شور و اشتیاق در انتخاب موضوع روزنامه‌نگاری تحقیقی اهمیت بسیاری دارد، اما فراموش نکنید که انتقام‌جویی نیز نوعی علاقه و اشتیاق است، و برخی از روزنامه‌نگاری و یارسانه‌ها از این روش برای انتقام‌جویی

شخصی استفاده می‌کنند.

- موضوع دیگر این است که با وجود اینکه روزنامه‌نگاری تحقیقی کاری سخت و طاقت‌فرسا است، بعضی از نمونه‌های آن تنها به این دلیل انجام شده‌اند که ساده‌ترین موضوع قابل دسترسی بوده‌اند. بسیاری از روزنامه‌نگاری این گزارش‌ها حتی از خود نپرسیده‌اند که آیا این موضوع برای مخاطب اهمیتی دارد؟ و چرا؟ به علاوه، همان طور که پیشتر نیز گفته شد، مطلبی که قرار است در رسانه منتشر شود باید ویژگی‌های اصلی انتشار در رسانه را داشته باشد: باید موضوع تازه / جالب / مهم / غیر معمول باشد. اما برای اینکه موضوع روزنامه‌نگاری تحقیقی به حساب بیاید علاوه بر ویژگی‌های ذکر شده باید نادیده / پوشیده / غافلگیرکننده / مرتبط با مردم (عموم) نیز باشد.
- به دست آوردن مدارک و مستندات به معنای درست فهمیدن آنها نیست. حتی زبانی که در گزارش‌های رسمی - چه در بخش خصوصی و چه در بخش عمومی - به کار می‌رود معمولاً نیازمند تفسیر است. برای تفسیر این مدارک، یکی از متخصصان همان حوزه را بیابید که علاوه بر اینکه علاقه‌مند به موضوع است، در عین حال با کار تحقیقی شما تضاد منافع ندارد. به علاوه، تا جایی که می‌توانید از نظر خواستن از افرادی که به رازداریشان اعتماد کامل ندارید، خودداری کنید.
- مرحله بندی: مسیر کار خود را مرحله بندی کنید. بهتر است که آخر هر هفته، کارهایی را که در طول هفته انجام داده‌اید مرور کنید. ببینید که چطور پیشرفته‌اید.
- اسنادی را که جمع‌آوری می‌کنید مرتب و سازماندهی شده نگهداری کنید. از همه آنها نیز یک نسخه اضافه داشته باشید. دیر یا زود لازم می‌شود!

اصول اخلاقی

خارج کردن توهین‌ها و خصومت‌ها یک امر منطقی است. بودن آنها نه تنها برای شما خطر حقوقی دارد، که ممکن است آن فرد، گروه یا سازمانی را که هدف گزارش شماست تحقیر کند، تا مرحله‌ای که آن فرد یا افراد حاضر به انجام خشونت باشند. درست است که خیلی اوقات روزنامه‌نگاران در

یک مقاله کسی را که هدف مقاله‌شان است تحقیر می‌کنند یا به او توهین می‌کنند یا او را مسخره می‌کنند، اما مقاله اظهار نظر است، نه بیان واقعیات. اظهار نظر آزاد است و بیان واقعیات ضروری. روزنامه‌نگاری تحقیقی به دنبال بیان واقعیات است نه اظهار نظر و بیان عقیده. اثر یک گزارش تحقیقی خوب بسی بیشتر و ماندگار تر است تا یک مقاله عادی. به علاوه در چنین گزارشی ممکن است اتهامات جدی متوجه فرد یا افراد و نهادهایی شده باشد.

هیچ وقت، هیچ وقت، هیچ وقت در گزارشتان به کسی بدون آنکه به او فرصتی برای پاسخگویی به مدارک تان داده باشید، حمله نکنید. وجود شرایط خفقان و فقدان آزادی بیان مجوز حملات غیر منصفانه به افرادی که به ظن قریب به یقین مرتکب اعمال خلاف یا مجرمانه شده‌اند نیست. شما قاضی نیستید، روزنامه‌نگارید. شما واقعیات را گزارش می‌کنید، مردم داروی و قضاوت می‌کنند، اما مردم برای داوری منصفانه نیاز به گزارش منصفانه دارند. شاید فرد یا سازمانی که در گزارش شما متهم شده، توضیحی، هر چند بی‌معنا و مسخره داشته باشند. آن توضیح را نقل کنید. شاید اصلاً نپذیرند که پاسخی بدهند، همین را به مخاطب بگویید اما نه طوری که فرد را شریک جرم نشان دهید. هیچ کس محبور نیست که با روزنامه‌نگاران صحبت کند، و رد پیشنهاد صحبت با یک روزنامه‌نگار نیز نه جرم است نه نشانه گناهکار بودن. به همین ترتیب هم فکر نکنید اگر کسی می‌پذیرد که با شما گفتگو کند حتماً صادق و درستکار است.

نیاز به روزنامه‌نگاری تحقیقی

0 مردم حق دارند که در مورد مسائلی که جامعه‌شان را تحت تاثیر قرار می‌دهند اطلاع داشته باشند. به این مفهوم دانستن حق مردم است. آنها حق دارند در مورد تصمیماتی که زندگی آنها را تحت تاثیر قرار می‌دهد، بدانند، حتی اگر سیاستمداران و سردمداران بخواهند این موضوعات را مخفی نگه دارند. کارکرد اطلاع‌رسانی روزنامه‌نگاری تحقیقی در خدمت تحقق این امر است.

0 افرادی که در قدرت هستند. چه در دولت، چه در دنیای تجارت یا هر قسمت دیگری از جامعه. امکان دارد که از قدرت سوءاستفاده کنند. ممکن است که فاسد باشند، اختلاس کنند، از قوانین تخطی کنند و بسیاری موارد دیگر که به مردم صدمه می‌زند. ممکن است از اساس بی‌کفایت

باشند و نتوانند کارشان را به درستی انجام دهند. در این شرایط، معمولاً این افراد تلاش می‌کنند تا موضوعات مخفی باقی بماند. روزنامه‌نگاران تحقیقی این سوءاستفاده‌ها را فاش می‌کنند. این بخشی از نقش دیده‌بانی روزنامه‌نگاری تحقیقی است.

به علاوه، روزنامه‌نگاران بر اساس وظیفه‌شان به عنوان نیروی ناظر بر عملکرد افرادی که در مسند قدرت هستند، نظارت می‌کنند. آنها به دنبال این هستند تا ببینند افرادی که در انتخابات‌ها برنده می‌شوند، به وعده‌های انتخاباتی خود عمل می‌کنند یا نه. این جنبه نیز بخش مهمی از وظیفه روزنامه‌نگاری تحقیقی برای مسوولیت‌خواهی از صاحبان قدرت و مناصب عمومی در جامعه است.

درست است که روزنامه‌نگاران، تنها نهاد در جامعه نیستند که فساد و بی‌کفایتی را فاش می‌کنند، اما مجلس‌ها، پارلمان‌ها، شوراها، دادگاه‌ها، کمیسیون‌ها، پلیس و نیروی قضایی و سایر نهادها همیشه نه فرصت کافی دارند، نه گاهی تمایل لازم برای رفتن به دنبال این موضوعات. به علاوه، گاهی خود نهادهای ناظر هم درگیر فساد می‌شوند. از این رو است که در جوامع همیشه به روزنامه‌نگاری تحقیقی نیاز دارند.

چالش‌های روزنامه‌نگاری تحقیقی

روزنامه‌نگاران تحقیقی با چالش‌های بسیاری مواجه هستند. از کمبود بودجه تا عدم همکاری افراد با آنها. اغلب اوقات کسانی که می‌توانند منابع اطلاعاتی روزنامه‌نگار باشند، به دلایل مختلف که ترس از مهمترین آنها است، از همکاری سر باز می‌زنند.

به علاوه، عدم منابع و آموزش کافی باعث می‌شود تا پوشش مسائل پیچیده که نیازمند تخصص است، برای روزنامه‌نگاران سخت‌تر هم باشد.

روزنامه‌نگاران تحقیقی در کشورهایمانند ایران در شرایطی قرار دارند که گویا همه چیز دست به دست هم می‌دهد تا آنها نتوانند به کار خود ادامه دهند. از قوانین سخت‌گیرانه گرفته، تا کمبود منابع قابل دسترسی، عدم فرهنگ رازنگهداری و عدم آشنایی عموم مردم با اینگونه روزنامه‌نگاری تنها چند نمونه از چالش‌هایی هستند که روزنامه‌نگاران با آنها دست و پنجه نرم می‌کنند.

از این‌ها گذشته، دولت‌ها و قدرتمندان تلاش می‌کنند تا روزنامه‌نگاران تحقیقی را از تحقیق و تفحص بازدارند. به همین دلیل هم اگر حدس بزنند که روزنامه‌نگاری در حال تحقیق در مورد موضوع حساسی است، از شیوه‌های مختلف برای پایان دادن به این تحقیق استفاده می‌کنند، از تطمیع گرفته تا تهدید و مزاحمت. این نوع روزنامه‌نگاری، و به تبع آن روزنامه‌نگار، به خاطر نوع طبیعتش همیشه در معرض خطر و تهدید قرار دارد، خطر جانی، حقوقی و مالی.

آینده روزنامه‌نگاری تحقیقی

از زمان افشای واترگیت تاکنون، روزنامه‌نگاری دچار تغییرات بسیاری شده است. به دلیل تاثیر رسانه‌های دیجیتالی، و تغییرات شگرف در مخاطبان و سود تبلیغات، مدل مالی که بسیاری از هزینه‌های مالی روزنامه‌نگاری تحقیقی را تامین می‌کرد دیگر کاربرد ندارد. با آنکه برای بسیاری از رسانه‌ها اینگونه روزنامه‌نگاری اهمیت دارد، اما منابع کافی برای تامین هزینه‌های آن وجود ندارد. بسیاری از کارهای روزنامه‌نگاری‌های تحقیقی در سال‌های اخیر توسط شبکه‌های تلویزیونی انجام شده‌اند، که خودشان وضع چندان مناسبی در حفظ مخاطبان ندارند. به همین دلیل اغلب این گزارش‌ها در زمینه‌های جرم و جنایت بوده‌اند تا برای مخاطب جذاب باشند. اما در سال‌های اخیر، سازمان‌های مختلف عام‌المنفعه، پایگاه‌های اینترنتی و سازمان‌های محلی، منطقه‌ای و ملی برای روزنامه‌نگاری تحقیقی ایجاد شده‌اند. بسیاری از آنها علیرغم اینکه از نظر مالی با مشکلات جدی مواجه هستند، به کار خود ادامه می‌دهند. دست‌انکاران این حوزه در حال تلاش برای طراحی مدل‌های مالی هستند که بتوانند منابع مالی را تامین کنند. برخی جامعه‌ها بر آن شده‌اند که از این نوع روزنامه‌نگاری حمایت کنند. مثلاً مجلس بزرگترین ایالت آلمان (نوردراین وستفالن) این اواخر در حال بحث در این باره بود که چگونه می‌توان از انقراض ژورنالیسم تحقیقی جلوگیری کرد. طرحی در این باره در دست بررسی است که ژورنالیسم تحقیقی امری عام‌المنفعه اعلام شود و کمک‌های شهروندان به این نوع ژورنالیسم هم از مالیات معاف باشد.

برخی پایگاه‌های اینترنتی در صدد حمایت فنی و ارائه خدمات به روزنامه‌نگاری تحقیقی برآمده‌اند. برخی برای طرح‌های روزنامه‌نگاری تحقیقی پشتیبانی مالی فراهم می‌کنند. جوایزی مثل پولیتزر نیز با وجود این که از نظر مالی قابل اعتنا نیست برای روزنامه‌نگارانی که خود را وقف روزنامه‌نگاری تحقیقی می‌کنند، اعتبار و منزلت حرفه‌ای و اجتماعی می‌آورد.

پیوست اول

یک تمرین انجام دهید

فرض کنید که از جانب رسانه‌ای که برای آن کار می‌کنید به شما ماموریت داده می‌شود تا در مورد سازوکار قضایی معمول در قوه قضاییه در مورد زندانیان سیاسی مطلبی تهیه کنید. رسانه‌ی شما هماهنگی‌های اولیه را انجام داده و از شما پشتیبانی خواهد کرد. (فرض ناممکن، ناممکن نیست!) همچنین هزینه‌های احتمالی شما را هم تقبل خواهد کرد. اکنون نوبت شماست که دست به کار شوید.

قبل از آن یک بار این کار را تمرین کنید:

اول از همه از خود بپرسید که آیا این موضوع ارزش تحقیق دارد؟ چرا؟

۱- از کجا شروع می‌کنید؟

۲- پرسش‌های اولیه چیست؟

۳- برای تکمیل پرسش‌ها چه خواهید کرد؟

۴- پاسخ‌ها را از کجا و به چه شیوه‌ای جستجو خواهید کرد؟

۵- استراتژی شما و مراحلش چیست؟

۶- نقشه کار خود را چگونه ترسیم می‌کنید؟

۷- منابع مهم چه کسانی هستند یا چه چیزهایی است؟

۸- در ارتباط با منابع چه ملاحظاتی وجود دارد؟

۹- چه چالش‌هایی در این زمینه وجود دارد؟

۱۰- چه نکات دیگری باید در همین اول کار از خود بپرسید؟

یک نمونه از روزنامه‌نگاری تحقیقی در روزنامه‌های کشور

یک نمونه از روزنامه‌نگاری تحقیقی در ایران، کار مریم یوشی زاده، در [مصاحبه با یک تولیدکننده کلان ماده مخدر شیشه در تهران](#) است. شکل ارائه‌ی کار البته مصاحبه است اما شیوه‌ای که برای رسیدن به این مصاحبه انجام شده، جنبه‌هایی از شکل کار روزنامه‌نگاری تحقیقی و اکتشافی را دارد. «من همه انواع مواد مخدر را تولید نمی‌کنم بلکه فقط شیشه می‌پزم و پخش می‌کنم. علت دستگیر نشدنم این است که برای خودم یک دایره امنیتی حرفه‌ای دارم. هر کسی نمی‌تواند نزدیکم شود. دنبال کردن او، شبیه چشم بسته دویدن در راه پله‌ای پیچ در پیچ به سمت دخمه‌ای تاریک در اعماق زمین بود. نخستین پله‌ها رسید به معتادی خمار و سرگردان در پارک هروی دروازه غار که هذیان می‌گفت و ساقی‌اش دیر کرده بود؛ پله‌های بعدی رسید به ساقی که با موتور آمد و جنس را کوبید کف دست مردی ژولیده و شماره‌اش را به هوای این که مشتری‌ام گرفتم؛ مقصد پله‌های دیگر، خرده‌فروشی بود بزرگتر از قبلی و بعد خرده‌فروشی قوی‌تر و... پله‌ها سرانجام رسید به فروشنده مواد مخدری که خرده پان بود و وصل می‌شد به یکی از تولیدکنندگان معروف شیشه در تهران.»

سراغ حوزه مواد مخدر رفتن، به خودی خود کاری خطرناک است، خصوصاً زمانی که با مسئله قاچاق ارتباط پیدا می‌کند. زمانی که یک روزنامه‌نگار وارد این ماجرا می‌شود تا از ماجرا مطلع شود در واقع خطر کرده است، و خطر کردن یکی از جنبه‌های همیشگی روزنامه‌نگاری تحقیقی است. گرچه این روزنامه‌نگاری تحقیقی در غالب مصاحبه منتشر شده اما در آن اطلاعات بسیار مهمی از وضعیت مواد مخدر، تغییراتی که در طول سال‌ها کرده، مساله گسترش شیشه، دلایل آن و نحوه

تولید و توزیعش، و مسائلی که نه به راحتی می‌توان به این اطلاعات دست یافت و نه می‌توان به سادگی آنها را مستند کرد، آن هم از طرف کسی که در این کار دست دارد. به همین دلیل از جذابیت هم برخوردار است.

tableaumag.com